

ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ МІЦНОСТІ СІМ'Ї

У статті розглядаються проблеми родини і шлюбу, аналізуються основні функції родини. Узагальнено сучасні концепції сім'ї, результати оцінки основних тенденцій і особливостей сім'ї та шлюбних відносин в сучасному Узбекистані. Підкреслюється роль сімейної соціалізації по вихованню духовно розвиненої гармонійної особистості в умовах ринкових відносин, виділені визначальні аспекти розвитку сім'ї.

Сім'я є складним соціокультурним явищем. Вона представляє собою практично всі аспекти людської життєдіяльності і виходить на всі рівні соціальної практики: від індивідуального до суспільно-історичного, від матеріального до духовного. На сучасному етапі в житті узбецького суспільства сім'я і сімейний добробут серед переліку цінностей людини виходить на чільне місце. Особливо важливим для суспільства, яке шукає дійсні принципи власного розвитку, є дослідження проблем міцності сім'ї та її взаємодії з суспільством, що зумовлене необхідністю пошуків і впровадження в соціальну практику принципів розвитку суспільства і людини.

Негативні явища повсякденного життя, такі, як інфляція, соціальна і політична нестабільність, відсутність правових гарантій, невизначеність майбутнього і навіть сама ситуація соціальних змін дають поштовх соціальній дезадаптації людей у багатьох її проявах і розвитку девіацій. Завдяки цьому ієрархія загальнолюдських цінностей в індивідуальній свідомості зазнала істотної деформації. Цей процес, обтяжений станом хронічного емоційного стресу, охопив усі верстви населення і вплинув на складні соціальні структури. У сучасних умовах особливого значення набувають міжособові стосунки, які в більшій мірі, ніж інші соціальні структури, здатна забезпечити гармонійна сім'я.

Сім'я – група, що складається з подружжя, дітей, тобто найближчих за життєвими та моральними цінностями людей. Водночас сім'я – це суспільна одиниця, заснована на природних, економічних, правових, етичних взаємовідносинах людей. Сім'я як форма особистісного вибору, всупереч мінливості соціальних контекстів, містить у собі ознаки самоорганізації і зберігає фундаментальну якість бути місцем самовираження та самореалізації особистості. Самостійність і стійке відтворення цього призначення сім'ї забезпечується у фундаментальних структурах повсякденного досвіду. Цим і пояснюється актуальність аналізу сім'ї як первинного інституту соціалізації людини.

Питання сім'ї здобули в незалежному Узбекистані статус державної політики і стали пріоритетним напрямом наукових досліджень. Розроблено науково-теоретичні засади вивчення проблем сім'ї, зокрема сімейних цінностей, національних традицій, обрядів, етичного розвитку і виховання дітей у сім'ї. Методологічним підґрунтям проблем сім'ї є історія педагогіки і психології, вчення великих мислителів древності, результати сучасних досліджень фахівців з даної проблематики.

Для узбецьких сімей, як і сімей інших народів Середньої Азії, традиційними є любов і піклування про дітей. Про цю характерну особливість народу влучним вбачається висловлювання авторів книги "Ватан туйгуси" (Відчуття Батьківщини): "Узбецькі сім'ї люблять дітей... Це сприяє тому, що збільшується кількість родичів. Родичі – це і матеріальна, і моральна підтримка людини. Головне взаєморозуміння, любов. Чудово жити, підтримувати відносини з вірними родичами. Дід, бабуся, батько, мати, дядько, тітка, брат, сестра, син, дочка, племінник, наречена, зять, внук, правнук, двоюрідний брат (сестра), теща, тесть, свекруха, свекор і десятки інших слів означають рівень спорідненості. Головний чинник в цьому – любов до дітей. Без неї не виникло б цих понять, цих слів" [1: 87].

Погляди на проблему міцності сім'ї, методичні підходи щодо її забезпечення мають фундаментальне значення. Проте важливим вбачається практичний аспект реалізації методичних засад розв'язання проблем сім'ї. З огляду на це доцільно розглянути тенденції розвитку взаємин у контексті найважливіших видів життєдіяльності членів сім'ї. На наш погляд, можна визначити такі важливі види життєдіяльності в сім'ї:

1. Керівництво, лідерство в сім'ї.
2. Розподіл функцій у сім'ї.
3. Відповідальність жінки в сім'ї.
4. Соціально-психологічний клімат у сім'ї.

Керівництво, лідерство в сім'ї. Для узбецького укладу життя сім'ї характерним є верховенство чоловіка, що розглядається як безпосередня умова міцності сім'ї. Такі уявлення є природними для менталітету узбецького народу. Проте з розвитком суспільної свідомості надзвичайно зростає роль

жінки як важливого чинника сучасних процесів. Сьогодні жінка в узбецькій сім'ї набуває високого статусу. Вплив "жіночого" чинника актуалізує питання взаємного усвідомлення подружжям власної ролі в сім'ї (інструментальна – чоловік, експресивна – дружина).

Сімейне життя не передбачає конкуренції, змагання (що є властивим для економічного, політичного життя), явне лідерство в сім'ї не є бажаним. На думку фахівців, більшість міцних сімей – це "двоголові", демократичні сім'ї. Це означає, що подружжя вирішує спірні, складні проблеми разом, спільно. Взагалі, глава сім'ї не завжди може одноосібно облаштовувати життя сім'ї, часто він потребує доброї поради, рівних взаємовідносин. Це стосується і жінки, що підтверджується результатами досліджень.

Розподіл функцій в сім'ї. У спеціальній соціологічній літературі простежується тенденція класифікації сімей за розподілом функцій між членами сім'ї і їх впливом на взаємини поколінь та суспільство. Виходячи з даного підходу, розрізняють такі типи сімей:

Патріархальні сім'ї. У цих сім'ях функції членів сім'ї розподілені чітко. Даний розподіл ґрунтується не на бажанні членів сім'ї, а на статевих, вікових показниках і статусі сім'ї. Необхідно відзначити, що в таких сім'ях часто виникають конфлікти між різними поколіннями, а також сім'єю і навколишнім соціальним середовищем. Прикладом, що ілюструє подібні взаємовідносини, є сім'я Мірзакарімбая з романа Айбека "Священна кров", стосунки Мірзакарімбая і його дружин.

У класичних сім'ях розподіл функцій заснований на реальних потребах сім'ї і особистих якостях членів сім'ї, їх бажаннях [2: 51-52]. Водночас у цих сім'ях функції не визначені чітко. Вони систематично перерозподіляються, що створює певну соціальну напругу.

Модерністичні сім'ї. Функції в даних сім'ях мають динамічні особливості, цей порядок ґрунтується на довірі членів сім'ї, тобто члени сім'ї готові виконувати визначені функції.

В укладі життя узбеків мають місце всі розглянуті типи сімей. При цьому, як свідчать результати ряду досліджень, чітка взаємодія у внутрішній діяльності сім'ї залежить від ряду важливих аспектів [3: 10]:

- визначення функцій членів сім'ї;
- відповідності розподілу функцій членів сім'ї існуючим цінностям і т.д.

Відповідальність жінки в сім'ї. Багато демографів, психологів, педагогів і соціологів, класифікуючи шлюби за рівнем їх міцності, розрізняють три типи:

- щасливі сім'ї;
- задовільні сім'ї;
- невдалі сім'ї.

У щасливих сім'ях роль жінки в розподілі функцій визначається парадигмою "стабільність сім'ї – стабільність шлюбу – задоволення шлюбом – правильний розподіл сімейних обов'язків". З огляду на дану залежність необхідно відзначити, що в багатьох міцних сім'ях господарська робота між подружжям розподілена правильно. У проблемних сім'ях часто спостерігається слабка позиція жінки в питаннях побуту. За даними досліджень, в абсолютній більшості нестабільних сімей чоловіки не беруть участі в домашній роботі та у вихованні дітей, не стежать за їх поведінкою. Усе це обмежує впевненість жінки у своїх діях, вона замикається в собі. Можуть виникати стресові стани. У обох випадках рано чи пізно можуть виникнути конфлікти. Крім того, ця обставина виходить за межі подружніх відносин, і здійснює вплив на всю сім'ю. Отже, важливим чинником міцності шлюбу вбачається чіткий, справедливий розподіл сімейних зобов'язань між подружжям.

Соціально-психологічний клімат в сім'ї. Відомо, що сім'я є первинним інститутом соціалізації дітей і підростаючого покоління в цілому. У сім'ї діти формуються фізично, набувають індивідуальних рис характеру, засвоюють систему відносин з представниками іншої статі, дорослими, общиною, суспільством. У ставленні людини до оточуючих виявляються особливості сім'ї, в якій вона виховувалася.

Міцність сім'ї, шлюбу тлумачиться як стабільний стан сім'ї як соціального інституту і як соціальної групи. Місія сім'ї забезпечується ефективним виконанням сім'єю своїх функцій і її розвитком в умовах внутрішньої і зовнішньої дії. Вважаємо, що сім'я, заснована на гармонії відносин, що визначає суть і характер функцій в сім'ї, – міцна сім'я. Формування міцного шлюбу – процес, що передбачає відносини членів сім'ї, засновані на любові, відповідальності, взаєморозумінні. Такий шлюб має сприяти формуванню якісно нових відносин дітей до батьків та взаємин самих дітей.

Міцність сім'ї є її характерною ознакою як соціального інституту і соціальної групи, що дозволяє сім'ї ефективно виконувати свої функції і розвиватися під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Шлюб, що ґрунтується на гармонії відносин, які визначають сутність і характер обов'язків, переростає в міцну сім'ю. Міцність шлюбу формується в процесі взаємин батьків і дітей, дітей між собою, заснованих на взаємній любові, довірі і почутті обов'язку.

Сімейне життя є одним з предметів вивчення соціальної педагогіки. Життя в сім'ї передбачає відчуття задоволення кожного з її членів від свого особистого життя і життя сім'ї в цілому. Якість

сімейного життя – це окрема категорія соціальної педагогіки, яка безпосередньо залежить від складного переплетення взаємин членів сім'ї. В узбецьких сім'ях завжди домінували почуття довіри і відповідальності. Якби розбіжності не виникали між подружжям, завжди переважало відчуття обов'язку перед сім'єю. У сурах "Баккара" і "Нісо" священної книги ісламу Коран, а також настановах шаріату руйнування сім'ї внаслідок конфліктів і розбіжностей між подружжям вважається "хорам" (дії, не прийнятні для мусульманина). У справедливому суспільстві чоловік і дружина мають рівні права.

Значна частина досліджень інституту сім'ї присвячена ідентифікації сімейних потреб, зумовлених сімейно-шлюбними відносинами. При проведенні дослідження щодо визначення добробуту сімейно-шлюбних відносин потреби сім'ї було розділено на дві складові: біологічні і соціальні. Біологічні потреби визначаються природою батьківства і виражаються в інстинкті самозбереження, задоволення почуття голоду і в потребі залишити після себе потомство. Соціальні потреби ґрунтуються на необхідності мислити і розвиватися та включають такі потреби, як мислити, любити, вчитися, радіти, працювати, обмінюватися думками, створювати сім'ю і т.п. Найвищою соціальною потребою є створення сім'ї і продовження роду. У деяких випадках відбувається поєднання соціальних і біологічних потреб. Наприклад, потяг людини до протилежної статі іноді буває суто біологічним, іноді – психологічним або естетичним.

Існує декілька груп біологічних і соціальних потреб сім'ї. Особливо яскраво виражені соціальні потреби, які часто буває складно задовольнити. Для задоволення будь-якої потреби необхідна наявність певних природних, соціальних, економічних, морально-психологічних умов. Дослідження проблем міцності сім'ї має базуватися на певних принципах, ключовими з яких можна вважати такі:

1. Священність інституту сім'ї і шлюбу.
2. Використання спадщини народної педагогіки для підвищення добробуту сім'ї.
3. Соціальний захист материнства і дитинства.
4. Соціальний захист молодих сімей.
5. Законність сім'ї і шлюбу.
6. Організація економічного забезпечення сім'ї.
7. Раціональне використання виховної ролі сім'ї.

З перерахованих принципів на особливу увагу заслуховує принцип соціального захисту молодих сімей. З наукової точки зору, молода сім'я – це своєрідна соціальна група, яка відіграє важливу роль у перспективному розвитку держави і суспільства. Захист інтересів молодих сімей є першочерговим завданням, оскільки саме в початковий період становлення виникають типові для всіх молодих сімей проблеми. Саме з цієї причини в узбецьких сім'ях прийнято, щоб на початку сімейного життя молода сім'я мешкала з батьками чоловіка. Дорослі допомагають молодим у різних життєвих ситуаціях, у вирішенні багатьох економічних і соціально-побутових проблем, зокрема в догляді за вагітною невісткою, новонародженою дитиною, придбанні власного житла і господарства. Для узбецького менталітету властивим є також піклування про літніх батьків.

Узбецьке суспільство багате традиціями і звичаями, які відіграють позитивну роль у моральному, етичному і культурному розвитку його членів і в об'єднанні нації в цілому. З давніх часів дівчину на Сході видавали заміж якомога раніше. При появі перших ознак статевого дозрівання її серйозно готували до заміжжя і в 12-13 років видавали заміж. Цей звичай наразі кардинально змінився.

Сьогодні шлюби, що укладаються у віці до 20 років, характерні як для міських, так і для сільських жінок Узбекистану. Результати опитування мешканок міст засвідчили, що у віці 16-18 років одружилися 18,1% респондентів. Серед жителів села цей показник склав 20,8%. Частота шлюбів у віці 19-20 років серед міських та сільських мешканок країни становила відповідно 37,4% і 41,6%. За даними дослідження, абсолютна більшість жінок виходять заміж у віці до 25 років. Серед опитаних їх частка склала 92,9%, зокрема серед сільських жінок – 95,0%, міських – 89,2%. Певний вплив на вік укладання шлюбу здійснює рівень освіти жінок. Зокрема, жінки з вищою освітою рідше виходять заміж у ранньому віці. Так, серед цієї групи опитаних одружилися у віці 17-18 років всього 6,7% жінок, у віці 19-20 років – 24,4%.

Проте загальна тенденція укладання шлюбу у віці до 25 років характерна для жінок з вищою освітою. Соціологічне опитування виявило, що серед жінок цієї вікової групи частка тих, хто вийшов заміж у віці до 25 років, склала 81,5%. Найвища частка респондентів, які уклали шлюб в ранньому віці (17-18 років), спостерігається серед жінок з неповною середньою освітою (48,6%). У процесі опитування респондентам ставилося запитання: "У якому віці жінкам найкраще виходити заміж?" Більше половини опитаних вказали вік 19-20 років; 26,2% респондентів – 21-22 роки; 8,7% – 17-18 років; 6,2% – 23-24 роки і 3,4% – 25-29 років. Жодна з жінок не вказала, що найкраще одружуватися у віці понад 30 років.

Характерним є те, що серед міських жінок (10,5% опитаних) більше, ніж серед сільських (7,5% опитаних), тих, які вважають, що для жінки оптимальним є ранній шлюб у віці 17-18 років. Такої

думки найчастіше дотримуються жінки у віці 50 років і старші (24,1% опитаних). Вони вважають, що молодий вік нареченої сприяє її кращій адаптації в новій сім'ї. Абсолютна більшість жінок, що взяли участь у дослідженні, заміжні (79,0%). Частка жінок, що уклали шлюб у віці до 25 років, становила 92,9%. Частка розлучених склала лише 2% опитаних. У більшості випадків заміжня жінка має в середньому від двох до чотирьох дітей, що відповідає її сучасним репродуктивним установкам. Сімейні та шлюбні відносини в країні регулює Сімейний Кодекс Республіки Узбекистан, у якому шлюбний вік настає у 17 років. Жінка виходить заміж, щоб мати дітей і створити щасливу сім'ю, про що свідчать результати опитування. Майже кожна опитана заміжня жінка має дітей (94,9% респондентів). Діти народжуються в абсолютній більшості в сім'ях, у заміжніх жінок.

Частка позашлюбних дітей складає лише 1,5% їх загальної чисельності. Відношення сучасних жінок Узбекистану до народження дітей поза шлюбом залишається однозначно негативним, про що зазначили 93,6% респондентів. Лише 2,2% опитаних відносяться до цього позитивно. Таке явище, як полігамія, викликає різке неприйняття у 93,8% респондентів, терпимо його сприймають 2,6% опитаних, а позитивно – тільки 0,9%.

Таким чином, сім'я – це осередок суспільства, вона є найважливішим соціальним інститутом, у якому народжується і виховується особа. У сім'ї створюються умови для інтелектуального розвитку людини, формування соціальної й індивідуальної свідомості особи. В Узбекистані сім'я розглядається як берегиня джерела традицій і культури. У контексті соціальних змін сім'я покликана стати ефективним інструментом формування нових цінностей і норм поведінки. Слід враховувати національні і регіональні особливості моделей родини і форми сімейної поведінки, спрямованих на задоволення духовних, культурних потреб населення країни, збереження і розвиток їх традицій, специфічних рис життя. Жити сім'єю властиво тільки людям, тому сім'я є первинною ланкою суспільства. Можна без перебільшень стверджувати, що сім'я – опора громадянського суспільства, оскільки в ній людина не тільки народжується, але і всебічно розвивається і формується як особистість і громадянин.

Міцність шлюбу і сім'ї є багатогранним поняттям, ідея його ідентифікації передбачає необхідність комплексного дослідження системи показників. Проведене дослідження дає можливість зробити висновки, що міцність сім'ї – процес, пов'язаний із способом життя, що має свою системну сутність. Результати досліджень свідчать про залежність міцності сім'ї від кількості дітей. При цьому показник міцності багатодітних сімей вищий, ніж в сім'ях нуклеарних. У сім'ях з традиційним способом життя міцність сім'ї забезпечується більшою мірою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Иброхимов А. Ватан туйгуси / А. Иброхимов, Х. Султонов, Н. Жураев. – Т.: Узбекистон, 1996. – 439 с.
2. Садохин А. П. Этнология / А. П. Садохин. – М.: Гардарики, 2001. – 256 с.
3. Бекмуродов М. Кариндошлик, никох ва оила / М. Бекмуродов // Соглом авлод учун. – 2004. – № 2. – С. 6-12.

Матеріал надійшов до редакції 26.08. 2009 р.

Холиков Д. Р. Взгляды на проблему прочности семьи.

В статье рассматриваются проблемы семьи и брака, анализируются основные функции семьи.

Обобщены современные концепции семьи, анализ основных тенденций и особенностей семьи и брачных отношений в современном Узбекистане. Подчеркивается роль семейной социализации по воспитанию духовно развитой гармоничной личности в условиях рыночных отношений, выделены определяющие аспекты развития семьи.

Holikov D. R. The Views on the Problem of Family Reliability.

In the article problems of family and marriage are considered, the basic functions of family are analyzed. Modern family conceptions, the analyses of the main tendencies and peculiarities of the family and marriage relations in contemporary Uzbekistan are generalized. The role of family socialization in on education of spiritually advanced harmonious person in conditions of market relations is emphasized, determining aspects in development of the family.